

JACEK TWARDOWSKI

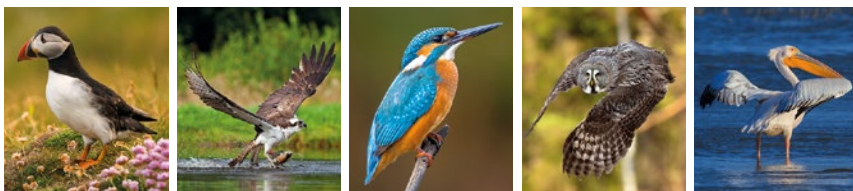

CHARAKTERYSTYKA 170 GATUNKÓW

ATLAS
RZADKICH PTAKÓW
EUROPY

JACEK TWARDOWSKI

CHARAKTERYSTYKA 170 GATUNKÓW

ATLAS RZADKICH PTAKÓW EUROPY

Tekst: Jacek Twardowski, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Redakcja i korekta: zespół Wydawnictwa SBM

Projekt makiety: Adam Mąka /momoni.pl

Skład i opracowanie graficzne: Jacek Bronowski

Opracowanie okładki: Jacek Bronowski

Zdjęcia na okładce:

front (od góry, od lewej) – © JaklZdenek | Shutterstock.com, © Martin Prochazkacz | Shutterstock.com, © Rudmer Zwerver | Shutterstock.com, © Milan Zygmunt | Shutterstock.com,
© Calin Tatu | Shutterstock.com, © Hert Niks | Shutterstock.com (główne i grzbiet);
tył – © Abhishek S Padmanabhan | Dreamstime.com

Wydanie I, Warszawa 2020

Copyright for text, cover and layout © Wydawnictwo SBM, 2020

Wydawnictwo SBM Sp. z o.o.

ul. Sułkowskiego 2/2

01-602 Warszawa

www.WYDAWNICTWO-SBM.pl

ISBN 978-83-8222-180-0

Spis treści

5 Rzadkie ptaki Europy

- 6 Znaczenie ptaków
w środowisku
- 8 Europa jako miejsce
życia ptaków
- 10 Zagrożenia awifauny
- 12 Ochrona ptaków
w Europie
- 16 Każdy może
obserwować ptaki

17 Przegląd gatunków

- 18 Blaszkozioł
- 34 Grzebiące
- 39 Flamingowe
- 40 Perkozowe
- 42 Gołębiowe
- 43 Stępowki
- 45 Kukułkowe
- 46 Dropie
- 49 Krótkonogie
- 51 Żurawiowe
- 56 Siewkowe
- 88 Nury
- 91 Rurkonose
- 101 Głuptakowe
- 104 Pelikanowe
- 111 Szponiaste
- 131 Sowy
- 135 Dzięciolowe
- 137 Kraskowe
- 140 Sokołowe
- 147 Wróblowe

186 Bibliografia

188 Indeks nazw polskich

190 Indeks nazw łacińskich

Zimorodek zwyczajny

Rzadkie ptaki Europy

Ptaki (Aves) w przyrodzie odgrywają bardzo ważną rolę – ich obecność jest konieczna dla prawidłowego funkcjonowania ekosystemów oraz utrzymywania równowagi ekologicznej. Każdy organizm ma do spełnienia ważną funkcję w środowisku, ale w przypadku ptaków nie jest to tylko kwestia powiązań w łańcuchu pokarmowym. Zwierzęta te są wrażliwymi bio wskaźnikami bogactwa biologicznego, regulują liczebność innych organizmów i decydują o zdrowotności środowiska. Większość gatunków zjada ogromne ilości szkodników na polach, w ogrodach i lasach. Ptaki roznoszą też nasiona, przyczyniając się w ten sposób do zwiększania różnorodności flory, zjadają szczątki organiczne, resztki żywności, są także czyścicielami środowiska. Nie należy zapominać o ich dużym, wymiernym znaczeniu ekonomicznym, ponieważ są przecież istotnym pokarmem dla ludzi. Wzbogacają też naturę o walory estetyczne – dzięki nim doznajemy pozytywnych wrażeń w obcowaniu z przyrodą. Świat byłby smutny, gdyby nie piękny śpiew i podniebne harce kolorowych ptaków. Należy też podkreślić ich duże znaczenie w tradycji i kulturze, nie bez przyczyny przecież ich wizerunek pojawia się w godłach i jest symbolem wielu rejonów świata.

Mając na uwadze powyższe względy, o ptaki należy dbać i dążyć do tego, aby ich liczebność i różnorodność gatunkowa były jak największe. Nie można jednak nie zauważyć, że zmiany w środowisku przyrodniczym generowane przez człowieka są znaczące i negatywne. Niestety, znajduje to odzwierciedlenie również w stanie awifauny. Wiele gatunków ptaków znacznie zmniejszyło liczebność, a niektóre bezpowrotnie wymierają. Warunki klimatyczne panujące w Europie nie sprzyjają różnorodności gatunkowej. Na Starym Kontynencie żyje około 5% spośród znanych współcześnie gatunków ptaków. Wiele z nich występuje mało licznie i zaliczają się do gatunków zagrożonych. Za taki stan należy

w dużej mierze obarczyć odpowiedzialnością człowieka, który poprzez nadmierne korzystanie z zasobów przyrody, uprzemysłowienie, urbanizację, gospodarkę rolną i leśną wpływa destabilizująco na stan środowiska i klimatu. Paradoksalnie to właśnie w Europie przeznaczają się ogromne środki na ochronę środowiska. Wydaje się jednak, że na pozytywne efekty przyjdzie nam czekać długie lata.

W ochronie przyrody bardzo ważną jest edukacja ekologiczna, w którą wpisuje się *Atlas rzadkich ptaków Europy*. W książce zamieszczono przegląd gatunków uznanych za rzadkie na naszym kontynencie. Podstawowym kryterium ich wyboru był stopień zagrożenia określony w Czerwonej liście ptaków Europy. Należy podkreślić, że w skali globalnej te same gatunki czasem są zaliczane do innej kategorii zagrożenia.

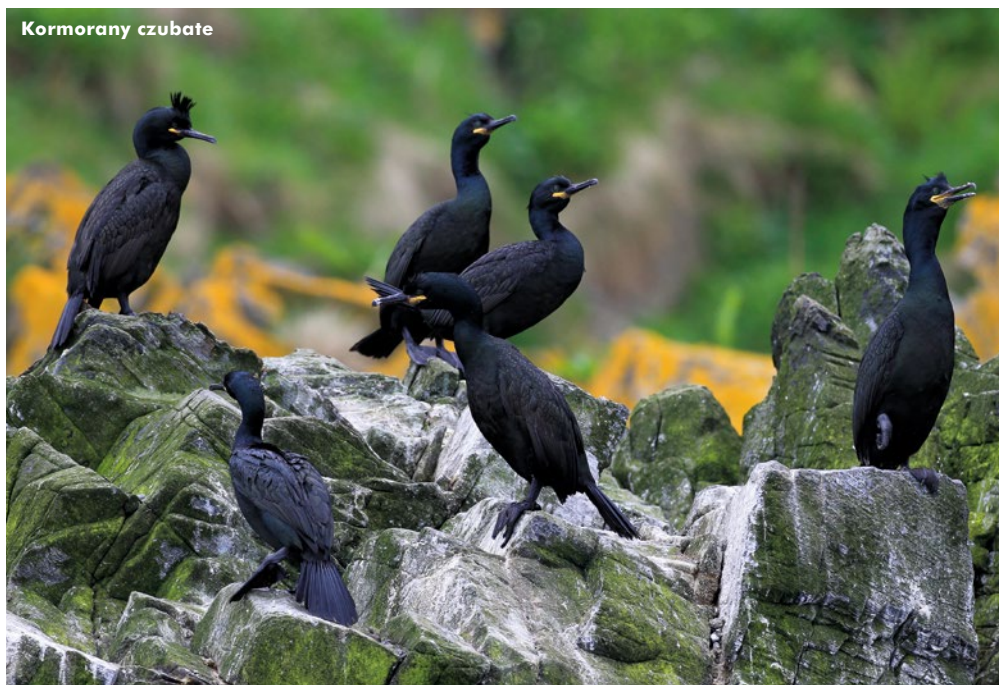
W atlasie zamieszczono opisy 170 gatunków ptaków europejskich. Listę ptaków zagrożonych uzupełniono o rzadko występujące gatunki z możliwie największej liczby taksonów.

ZNACZENIE PTAKÓW W ŚRODOWISKU

Ptaki zamieszkują niemal wszystkie rejony kuli ziemskiej, łącznie z obszarami, gdzie panuje najsurowszy klimat. Różnorodność gatunkowa nierozzerwalnie wiąże się ze zróżnicowaniem florystycznym. Nie powinno więc dziwić ogromne bogactwo ptaków i innych zwierząt w wilgotnych lasach wiecznie zielonych Ameryki Południowej i Azji Południowo-Wschodniej. Ptaki są często wykorzystywaną grupą zwierząt do oceny zmian zachodzących w środowisku, czyli są dobrymi bioindykatorami. Ich obecność i zróżnicowanie gatunkowe daje wiarygodną informację o stanie środowiska. Obok owadów to właśnie ptaki są najczęściej używanym narzędziem do oceny zmian w agroekosystemach, gdyż reagują stosunkowo łatwo na wszelką działalność rolniczą. Ptaki odgrywają niestychanie istotną rolę jako naturalni wrogowie szkodników – nie bez powodu przylatują na pola uprawne, gdzie zjadają pędraki zukowatych, drutowce, rolnice i inne wielożerne szkodniki glebowe. Na drzewach i krzewach zjadają szkodliwe pluskwiaki,

gąsienice motyli, larwy i dorosłe osobniki chrząszczy. Larwy i dorosłe formy owadów to ważna pozycja w diecie ptaków, szczególnie istotna w rozwoju piskląt, a dla rolników to darmowa pomoc w ochronie roślin przed szkodnikami. Bez takich wrogów naturalnych plony byłyby o wiele niższe, a stopień chemizacji rolnictwa wyższy. Zdarza się jednak, że ptaki same niszczą plony owoców w sadach i wyjadają ziarno na polach. Szpaki rzeczywiście potrafią wyrządzić sporo szkód w sadach czereśniowych i na plantacjach winogron. Kormorany, czaple i inne ptaki wodne zjadają duże ilości ryb, dlatego ich obecność w pobliżu stawów hodowlanych raczej nie jest mile widziana. W takich sytuacjach można je odpędzać, ale na tym powinniśmy poprzestać, gdyż pozytywna rola ptaków jest o wiele ważniejsza. Należy też pamiętać, że większość gatunków jest objęta ochroną prawną. W agrocenozach powinniśmy im sprzyjać, stawiać tyczki dla drapieżnych ptaków, zawieszać budki lęgowe, karmniki, urozmaicać florystycznie teren, nie wypalać traw na miedzach. Nie powinniśmy płoszyć ptaków ani niszczyć ich miejsc lęgowych.

Kormorany czubate

Orłosęp brodaty

Wiele gatunków ptaków, zwłaszcza te o mniejszych rozmiarach ciała, to zapylacze kwiatów. Może nie są tak wydajne jak pszczoły, ale przecież odwiedzają kwiaty w poszukiwaniu nektaru, więc przenoszą pyłek i dokonują zapyleń. Dzięki nim rośliny mogą owocować lub wydawać nasiona. Znanymi zapylaczami są kolibry, a w Polsce przedstawiciele rzędu wróblowych. Przy okazji odżywiania się owocami wiele gatunków przyczynia się do rozsiewania nasion, czyli ornitochorii. Oba opisane zjawiska to dowód na ścisłą koewolucję ptaków i roślin, co powoduje wykształcanie się nowych przystosowań roślin do ptaków i odwrotnie. Przykładowo ptaki z rodzaju krzyżodziobów wykształciły krzywo ułożony dziób, co umożliwia im wydzielanie nasion z szyszek.

Liczne gatunki ptaków to padlinożercy. W Europie sępy i orłosępy występują wprawdzie rzadko, ale warto przypomnieć, że padliny odżywiają się np. liczne krukowate, dzięki czemu odgrywają istotną rolę w rozkładzie martwych szczątków zwierząt. W ten sposób oczyszczają środowisko i chronią przed rozprzestrzenianiem się chorób.

Bardzo duże znaczenie dla człowieka mają także ptaki hodowlane, które stanowią jeden z ważniejszych składników ludzkiej diety. W branży drobiarskiej wykorzystuje się kury, kaczki, gęsi, indyki, rzadziej bażanty, perliczki i strusie. W kuchni niezbędne są także jaja ptaków, puch i pióra w dalszym ciągu używane są w poduszkach, pierzynach oraz zimowej odzieży, a guano (odchody ptaków) jest cennym nawozem naturalnym stosowanym do nawożenia pól uprawnych. Sporo ludzi zajmuje się też hodowlą ptaków ozdobnych. Jest to dla nich sposób na życie, ale przede wszystkim pasja.

Krzyżodziób świerkowy

EUROPA JAKO MIEJSCE ŻYCIA PTAKÓW

Pod względem geograficznym Europa jest fragmentem kontynentu zwanego Eurazją. W świadomości większości ludzi jest jednak traktowana jako oddzielny kontynent ze względu na odrębność kulturową i historyczną. W określeniu granic między Europą i Azją przyjęto wytyczne Międzynarodowej Unii Geograficznej, ale linie graniczne między tymi kontynentami nie zawsze są przedstawiane w jednolity sposób. Jest to o tyle istotne, że celem książki jest zaprezentowanie ptaków europejskich. Niektóre gatunki, jak np. słowik rubinowy, gniazdują nielicznie jedynie na skrawku Europy, a większość populacji

żyje na obszarze Azji. Odmienne interpretacje granic mogłaby pozbawić nas możliwości zarejestrowania tego gatunku jako europejskiego.

Europa jest kontynentem bardzo zróżnicowanym pod względem klimatycznym. W jej części północnej panuje klimat subpolarny, dalej na południe – umiarkowany chłodny i ciepły aż do podzwrotnikowego. Temperatury powietrza wahają się od $+40$ do -40°C . Niemalą rolę w kształtowaniu się warunków życia zwierząt odgrywają akweny wodne. Wiele gatunków ptaków związanych jest z wodami i wybrzeżami morskimi, a pod względem geograficznym Europa jest półwyspem, z trzech stron otoczonym morzami i oceanami. Większość kontynentu ma charakter nizinny, ale około $\frac{1}{3}$ powierzchni zajmują też

tereny górskie. Wraz ze zmianą szerokości geograficznej zmieniają się dość wyraźnie formacje roślinne determinujące występowanie zwierząt. Najbardziej na północ występują arktyczne, bezleśne tundry porośnięte mchami, porostami, trawami i małymi krzewinkami. Im cieplejszy klimat, tym pojawia się więcej gatunków roślin. Tundra przechodzi w lasotundrę, a następnie w tajgę zdominowaną przez lasy iglaste, z największym udziałem świerków, sosen, jodeł i modrzewi. Bardziej na południe pojawiają się drzewa i krzewy liściaste, takie jak brzoza, osika, olcha, wiąz, lipa. W tym rejonie często występują bagna i torfowiska. W Wielkiej Brytanii i kontynentalnej Europie Zachodniej dominują lasy liściaste oraz mieszane, złożone z dębów i brzoź, oraz wrzosowiska. W części południowo-wschodniej kontynentu występują rozległe obszary o charakterze stepowym, porośnięte roślinnością trawiastą i zielną z niewielkim udziałem drzew. W rejonie Morza Kaspijskiego stepy stopniowo przechodzą w półpustynie, a nawet w pustynie. W południowej części Europy, zwłaszcza w rejonie Morza Śródziemnego, dominują wiecznie zielone zarośla oraz lasy z przewagą dębów i sosen. Europa jest kontynentem w dużym stopniu uprzemysłowionym, zurbanizowanym, na dużej powierzchni prowadzi się intensywną gospodarkę rolną. Coraz mniej jest

siedlisk nienaruszonych ręką człowieka. Większość terenów leśnych w pobliżu Morza Śródziemnego zostało całkowicie przekształconych, w dużym stopniu zostały za to zachowane lasy i tereny tundry w Europie Północnej i Północno-Wschodniej, choć i tutaj wycięto drzewa na znacznych połaciach.

Opisane warunki siedliskowe determinują występowanie fauny, w tym ptaków. Mimo złożoności formacji roślinnych stopień zróżnicowania zwierząt na terenie Europy nie jest zbyt wysoki w porównaniu do obszarów tropikalnych i subtropikalnych na kuli ziemskiej. W przypadku ptaków stwierdzono 533 gatunki. W porównaniu do krainy neotropikalnej, gdzie awifauna liczy około 3500 gatunków, czy orientalnej (1900 gatunków), jest to mała liczba. Podobnie wygląda różnorodność gatunkowa innych zwierząt europejskich. W Europie stwierdzono około 260 gatunków ssaków, 151 gadów, 85 płazów, 546 ryb słodkowodnych i 1200 gatunków ryb morskich. Najbogatszą w gatunki grupą są oczywiście bezkręgowce, których na Starym Kontynencie żyje około 100 tys. (w Polsce ponad 26 tys. gatunków). Na różnorodność biologiczną Europy składają się także rośliny naczyniowe, których wykazuje się maksymalnie 25 tys. gatunków. Największą różnorodnością charakteryzuje się obszar wokół Morza Śródziemnego.

Flamingi różowe

ZAGROŻENIA AWIFAUNY

Przyroda podlega nieustannym zmianom, które są wynikiem zjawisk naturalnych zachodzących na Ziemi od jej powstania. Od pewnego czasu duże zmiany są także efektem rozwoju cywilizacyjnego odbywającego się za sprawą działalności człowieka. Fakt, że w ostatnich wiekach wymieranie gatunków zwierząt znacznie się nasiliło, w dużej mierze pozwala winić za to człowieka. Szczególnie silne oddziaływanie na środowisko nastąpiło wraz z rewolucją przemysłową, jaka rozpoczęła się pod koniec XVIII w. Wyraźnie widać, że w kolejnych stuleciach dynamika zmian sukcesywnie się zwiększa. Przez długi czas nie zwracano uwagi na kwestie ochrony przyrody, co spowodowało znaczące zmniejszenie się liczebności gatunków. Wydaje się, że ptaki to zwierzęta szczególnie cierpiące z powodu działalności człowieka. Dzieje się tak, gdyż są one bardzo wrażliwe na wszelkie fluktuacje w środowisku. Zagrożenia różnorodności biologicznej mają różne podłoże. Największym problemem jest zmniejszanie się liczby naturalnych siedlisk powodowane wylesianiem,

pozyskiwaniem surowców naturalnych, osuszaniem bagien i terenów wodno-błotnych, regulowaniem rzek, budową ciągów komunikacyjnych, procesami urbanizacyjnymi, produkcją rolną, zanieczyszczeniem i skażeniem środowiska. Nie mniej istotne, zwłaszcza dla rzadszych gatunków, ma w dalszym ciągu kłusownictwo, wypalanie roślinności, a także zawleczone na wyspy drapieżniki i gatunki inwazyjne konkurujące z rodzimymi. Zauważalne coraz bardziej zmiany klimatyczne również znacząco determinują występowanie zwierząt.

Lasy naturalne na całym globie niszczone są w zastraszająco szybkim tempie. Podawane dane są różne, ale niemal zawsze alarmujące. Szacuje się, że każdego roku znika z powierzchni Ziemi obszar lasów wielkości prawie połowy powierzchni naszego kraju. Szczególnie zagrożone są lasy tropikalne w Amazonii oraz w Azji Południowo-Wschodniej. To w nich zamieszkuje 50% gatunków roślin i zwierząt, które oczywiście wyginą, nie mając miejsc odpowiednich do rozwoju. Ogromnym problemem są także działania zmierzające do osuszania terenów. Obniżenie poziomu wód jest szczególnie groźne

dla ptaków, które do przetrwania wymagają dostępu do wody. Niemal wszystkie blaskodziołbe, brodzące i siewkowe w wodzie zdobywają pokarm i lęgną się na roślinności nawodnej lub w pobliżu wód. Wszelkie działania regulujące przepływ wody w rzekach, budowa wałów, zapór, przeznaczanie brzegów jezior pod turystykę, zabudowa i zaśmiecanie, to dramat dla ptaków wodnych. Już sama obecność ludzi i ich nadmierne zainteresowanie także mają zgubny wpływ na wiele gatunków. Zdarzają się przypadki celowego wandalizmu skierowanego na niszczenie gniazd i płoszenie ptaków. Czasem zabijanie ptaków odbywa się nie dla mięsa, piór lub dla wypchanych ozdób, ale dla zabawy. Znaną są przypadki strzelania do ptaków w trakcie migracji, np. do bocianów wędrujących przez terytorium Bliskiego Wschodu. W Europie z tego samego powodu (a właściwie bez powodu) giną gawrony, wrony i gołębie. Mimo że większość gatunków w Europie jest objęta ochroną prawną, ciągle modne jest strzelanie do kwiczołów, których mięso podobno jest rarytasem, a także skowronków, sokołów i kobczyków. W czasie przelotów bezlitośnie tępią się ptaki śpiewające i drapieżne, a padlinożernym podrzucają się zatrute mięso. Są to wyjątkowo bezmyślne i karygodne zachowania ludzi.

Wiele krajów na świecie nie radzi sobie z zanieczyszczeniem powietrza, wód i gleby. Przyroda nie zna granic i aby skutecznie ją chronić, potrzebne są kompleksowe działania całej ludzkości. Eksploatacja surowców naturalnych z pewnością umożliwia rozwój cywilizacji, jednak nadmierne korzystanie z bogactw naturalnych, zwłaszcza jeśli techniki ich pozyskiwania są mało przyjazne przyrodzie, prowadzą do jej degradacji i nieodwracalnych zmian. Przyczynia się do nich m.in. wzrost intensyfikacji rolnictwa, a za szczególnie groźną należy uznać uprawę jednorocznych roślin uprawnych (zboża, kukurydza, rzepak) na dużej powierzchni, co grozi utratą bioróżnorodności. W Polsce tereny użytkowane rolniczo stanowią ponad połowę powierzchni kraju. Podobnie jest w większości państw Europy. W takich warunkach dosko-

Kopciuszek zwyczajny

nale rozwijają się szkodniki i patogeny chorobotwórcze roślin, które zwalczą się poprzez masowe stosowanie pestycydów. Ponadto aby otrzymać wysokie plony, zużywa się ogromne ilości nawozów mineralnych. Ptaki są wyjątkowo wrażliwe na chemizację rolnictwa, ciągle zabiegami agrotechnicznymi i zmianą szaty roślinnej. Stosowane po II wojnie światowej w nadmiernej ilości chlorowane węglowodory (jak DDT) spowodowały istotny spadek liczebności ptaków drapieżnych. Coraz rzadziej na polach słychać śpiew skowronków, świergotków i pliszek. Wiele gniazdujących ptaków ginie zwłaszcza w okresie wczesnowiosennym, gdy płoną miedze i zarośla. Z tych względów ochrona ptaków na terenach rolniczych wydaje się abstrakcyjna. Notuje się również celowe podpalanie szuwarów w przybrzeżnej strefie jezior, stawów i rzek. Skutki dla gniazdujących tam ptaków są tragiczne. Duże znaczenie mają także: wzrost natężenia ruchu samochodowego, kłusownictwo, nadmierna turystyka, nielegalne kolekcjonerstwo i handel. Z pewnością takie zjawiska należy zwalczać, ale potrzebne są działania globalne i duże środki przeznaczane na ochronę. Los objętych ochroną prawną zwierząt, zwłaszcza tych rzadkich, zależy dziś głównie od człowieka.

OCHRONA PTAKÓW W EUROPIE

Celem ochrony przyrody jest zachowanie, użytkowanie i odtwarzanie jej zasobów. W 27 krajach należących obecnie do Unii Europejskiej (po wystąpieniu Wielkiej Brytanii) obowiązują dość jednolite przepisy i zalecenia w tej sprawie. Generalnie panuje zasada, że ochrona zasobów naturalnych i różnorodności biologicznej jest nadrzędnym celem zrównoważonego rozwoju krajów członkowskich. Na pierwszym planie w tych działaniach jest ochrona siedlisk oraz ochrona gatunków zwierząt i roślin. Aby to realizować, w każdym kraju unijnym funkcjonuje sieć obszarów chronionych Natura 2000. Należy jednak pamiętać, że większa część Europy należy do krajów niebędących członkami UE. W krajach wschodniej Europy priorytety w zakresie ochrony przyrody mogą znacznie różnić się od unijnych.

Ochrona różnorodności biologicznej ptaków została wpisana do międzynarodowych konwencji dotyczących ochrony przyrody, ustaw i programów rozwoju wspólnot międzynarodowych oraz poszczególnych państw. Dlatego istnieją różne międzynarodowe akty prawne zobowiązujące państwa członkowskie do przestrzegania zasad chroniących zwierzęta. Przykładowo w skali globalnej są to konwencja o ochronie różnorodności biologicznej sporządzona w Rio de Janeiro w 1992 r., konwencja o międzynarodowym handlu gatunkami dzikich zwierząt i roślin zagrożonymi wyginięciem (CITES), konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt (Konwencja Bońska), konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk (Konwencja Berneńska), konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życia ptactwa wodnego (Konwencja Ramsar). W krajach należących do

Unii Europejskiej obowiązują dwa podstawowe akty prawne decydujące o podejmowanych działaniach w zakresie ochrony przyrody – Dyrektywa ptasia (w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) oraz Dyrektywa siedliskowa (w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory) – które były podstawą wyznaczenia sieci obszarów chronionych Natura 2000.

W każdym kraju Europy istnieją listy zwierząt objętych ochroną prawną, spośród których ptaki stanowią grupę najliczniejszą. W Polsce na podstawie ustawy o ochronie przyrody z 2004 r. chronionych jest w różny sposób 436 gatunków spośród 460 (230 gniazdujących) wszystkich gatunków ptaków u nas zarejestrowanych przez Komisję Faunistyczną.

Działania ochronne mogą być bierne i czynne. Ochrona bierna, czyli zachowawcza, wydaje się łatwa i dotyczy zachowania stanu obecnego. Ochrona czynna natomiast to sprzyjanie ptakom i zwiększenie ich liczebności poprzez uatrakcyjnienie siedlisk. Za te działania odpowiedzialność ponoszą nie tylko organy władzy – każdy z nas może tworzyć ptakom dogodne warunki.

Zadanie utrzymania zasobów genowych rzadkich gatunków zwierząt spoczywa także na ogrodach zoologicznych, w których są hodowane ptaki występujące na wolności w niewielkiej liczbie albo wcale. Istotną rolę we wszystkich działaniach na rzecz ochrony przyrody odgrywają środowiska naukowców z różnych dziedzin, pozarządowe organizacje ekologiczne i towarzystwa. Warto wspomnieć o Ogólnopolskim Towarzystwie Ochrony Ptaków, które wraz z tysiącami wolontariuszy od lat aktywnie działa w tym zakresie.

Aktualna lista ptaków świata obejmuje 10 348 gatunków, w tym 150 wymarłych lub prawdopodobnie wymarłych, zaliczanych do 244 rodzin. W Europie natomiast stwierdzono 533 gatunki należące do 69 rodzin. Łączną liczbę ptaków lęgących się na Starym Kontynencie ocenia się na około dwa miliardy osobników. Dodatkowo liczne osobniki spotykane są tylko w czasie przelotów lub zalatują z innych kontynentów. Około 17% gatunków można uznać za endemiczne, typowe tylko dla Europy. Większość z nich stanowią gołębie, burzyki, mewy, łuszczaiki, muchołówki i pokrzewki.

Kraski zwyczajne

W ocenie stopnia zagrożenia gatunków ptaków Komisja Europejska oraz pozarządowa organizacja Bird Life International opracowały Czerwoną listę ptaków Europy, która powstała według zasad stosowanych przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (IUCN), powszechnie uznawanych za wiarygodny system oceny ryzyka wymierania gatunków. Każdy gatunek zamieszczony na liście otrzymuje odpowiednią kategorię zagrożenia, związaną z jego aktualną liczebnością oraz perspektywą przeżycia w najbliższych latach. W grupie gatunków zagrożonych wyginieciem istnieją trzy kategorie:

- najbardziej zagrożone gatunki z oznaczeniem **CR** – krytycznie zagrożone,
- zagrożone wyginieciem w niedalekiej przyszłości (**EN**),
- gatunki narażone na wyginiecie, które mogą wymrzeć w stosunkowo niedługim czasie, choć nie tak szybko jak zagrożone (**VU**).

Pozostałe gatunki zaliczone są do kategorii:

- **NT** – bliskie zagrożenia, niższego ryzyka,
- **LC** – najmniejszej troski (gatunki pospolite, szeroko rozpowszechnione),
- **EW** – wymarłe na wolności,
- **EX** – wymarłe.

Niektóre gatunki czekają w kolejce na zakwalifikowanie do określonej grupy, nie będąc dostatecznie poznanymi (**DD** lub **NE**).

W skali światowej prawie 1400 gatunków ptaków (14% z ponad 10 tys. znanych gatunków) jest zagrożonych wyginieciem. Aby można je było zaliczyć do zagrożonych, muszą spełnić następujące kryteria:

- zamieszkiwanie na stosunkowo niewielkim obszarze,
- niewielka liczebność,
- spadkowy trend w liczebności gatunku.

Ibisy grzywiaste

W Europie zagrożonych jest 67 gatunków (13%), z czego 10 należy do krytycznie zagrożonych (CR), 18 do zagrożonych (EN) i 39 do narażonych na wyginięcie (VU). Dalsze 32 gatunki w czerwonej księdze mają przypisaną kategorię NT (bliskie zagrożenia). Do gatunków całkowicie wymarłych (EX) zalicza się ostrzgojada kanaryjskiego i alkę olbrzymią, natomiast do wymarłych na obszarze Europy: ibisa grzywiastego, wężówkę afrykańską, siewczkę długonogą oraz pokrzewkę pustynną. Ponadto hubarę arabską, kulika cienkodziobego oraz przepiórnika zwyczajnego uważa się za gatunki krytycznie zagrożone, prawdopodobnie wymarłe na terytorium Europy.

Przepiórnik zwyczajny

Wężówka afrykańska

KAŻDY MOŻE OBSERWOWAĆ PTAKI

Ptaki to zwierzęta, którymi interesuje się najwięcej obserwatorów przyrody. Każdy aktywny ornitolog jest zaopatrzony w dobry aparat, lornetkę lub lunetę, sprzęt nagrywający śpiewy, atlas lub klucz do rozpoznawania gatunków oraz notatnik, a zebranymi danymi i zdjęciami chętnie dzieli się ze znajomymi. Niejednokrotnie to właśnie od takich osób pochodzą dane dotyczące występowania gatunków, dzięki czemu naukowcy mogą określić ich rozmieszczenie i liczebność. W tego typu pasji ornitologicznej należy pamiętać jednak o pewnych zasadach, gdyż nieprzemyślane czynności mogą przynieść więcej szkody niż pożytku. Przede wszystkim bliskie podchodzenie do gniazd, jego dotykanie i płoszenie może sprawić, że ptaki porzucą gniazdo. W przypadku ptaków objętych ochroną prawną takie zachowanie jest niedopuszczalne, a do ich bliskich obserwacji wymaga-

ne jest zezwolenie z ministerstwa środowiska. Aby ich nie płoszyć, należy mieć także odpowiednio zamaskowany namiot. O przestrzeganiu prawa należy również pamiętać, wchodząc na jakikolwiek obszar chroniony, gdzie znajdują się najcenniejsze miejsca lęgowe. Każdy, kto obserwuje ptaki, powinien przede wszystkim myśleć o nienaruszaniu praw przyrody.

Przegląd gatunków

Sóweczka zwyczajna

Gęś mała

Anser erythropus (Linnaeus, 1758)

Rzqd: blaszkodziobe

Rodzina: kaczkowate

Rozpoznanie Gęś mała wyróżnia się białą plamą na głowie powyżej dzioba i żółtą obrączką powiekową. Wierzch ciała jest szarobrzązowy z rozjaśnionymi brzegami piór. Ma krótki, różowy dziób, pomarańczowe nogi, a na brzuchu czarne poprzeczne prążki. Kuper jest biały. Obie płcie mają podobne ubarwienie. Długość ich ciała wynosi 53–66 cm, a rozpiętość skrzydeł 115–135 cm.

Biologia Gęś mała tworzy gniazdo w miejscach wolnych od pokrywy śnieżnej, ukryte najczęściej wśród roślinności, w bliskiej odległości od wody. Jest to płytkie zagłębienie w ziemi wyścielone trawą, mchem i resztkami roślin. Samica składa od 4 do 6 jaj, które wysiaduje około czterech tygodni. Młode usamodzielniają się po 35–45 dniach. Ptaki te odżywiają się zielonymi częściami traw, roślin zielnych i krzewów, rzadziej owocami i korzonkami. W zimie uzupełniają dietę ziarnem zbóż.

Występowanie Gatunek zamieszkuje arktyczne rejony Skandynawii oraz Rosji. Migruje na zimowanie do południowej i południowo-wschodniej Europy oraz na wybrzeża mórz Czarnego i Kaspijskiego. Zimujące osobniki widywano też u wybrzeży Niemiec, Holandii, Szwecji oraz wyjątkowo w Polsce. Żyją w tundrze porośniętej krzewami lub słabo zalesionej, na torfowiskach i mokradłach.

Warto wiedzieć Gatunek bardzo rzadki w Europie, zagrożony wyginięciem (EN). Mimo rozległego obszaru występowania mało liczny, a jego liczebność się zmniejsza. Obecnie w Europie żyje zaledwie kilkaset dojrzałych osobników. W wyniku nielegalnych polowań w zachodniej Palearktyce ginie co roku 20–30% populacji. Zagrożeniem jest też przekształcanie terenów na potrzeby rolnictwa oraz budowa urządzeń hydrotechnicznych zmieniających poziom wody w rzekach.

